

Márkus Ferenc

Út az emberhez

(Villányi G. András *Tükröződések* című kötetéről)

1. Amit a költőről, amit az irodalmi műről általában tudnunk kell. Mi a költő és mi az irodalmi mű?

„Úgy éreztem, király, a legnagyobb vagyok, érzekeimen át a világ ura: mintha bennem ébredne csak, s általam alakítva, igazi létre a mindenség.” (Szabó Lőrinc)

„... az Én a végtelenbe tágul, és egynek érzi magát a Mindenséggel.” (Juhász Gyula)

„Az irodalmi mű – legyen bár egyetlen vers vagy versfüzér, még inkább kötet, és más szépirodalmi példát is említhetnék – valóságos csoda. Létezik és él, hat ránk, rendkívüli értékkel gazdagítja életünket, megajándékoz bennünket az elragadtatás és a lét mérhetetlen mélységeibe való alászállás óráival.” (Roman Ingarden)

Mielőtt a tárgyra térnék, egy-két mondatot mondok a szépirodalmi kommunikációról.

A vers és az olvasó viszonya sajátos és összetett. Hozzá hasonlót a köznapis kommunikáció nem teremt. Ott ugyanis az ember a közlésfolyamatban vagy megszólítottként, vagy megszólítóként, vagy külső szemlélőként vesz részt. A szépirodalmi kommunikációban az ember mind a három egyszerre és együtt. Ez az együttes így eleve előfeltétele és forrása a költői, esztétikai élménynek.

A rendelkezésemre álló kimért időben szólni fogok – a könnyebb követhetőség okán – az objektív egészről, az egészet fölépítő, a poétikai, stilisztikai szépet megvalósító részekről, majd az élménnyel, üzenettel, hatással számot vető szubjektív egészről. A fentieket – egész, rész, egész – tartalma és formája szerint fogom vizsgálni.

Mindennek – legyen bár tartalmi vagy formai

jelenség – van felszíne (phainomeon) és van mélye.

A szövegekben, éppúgy mint az életben, sok irány, irányulás van. A személyiség számára azonban csak egyetlen jó irány van: előre és fölfelé. Ez Szaigjó, ez Villányi G. András iránya. Egyben – mondhatom – személynek szóló pszichológiai és pedagógiai tanács is!

Az objektív egész

Villányi G. András élete, kora, benne életművének eddig bemutatott, megjelent írásai.

Élete alakulásáról, sorsáról nem beszélek. Ez annyira személyes történet, hogy illetéktelen vagyok elmondására. Azután itt van ő maga, aki hitelesen bemutatkozhat. Annyira és úgy, ahogyan akarja.

Nem lezárt életműve: kéziratok: saját versekkel, fordításokkal, prózákkal, a folyóiratokban, többek közt a *Nagyvilágban* közölt munkák, és könyvei: *Ariel és az Ínyenc* énekei, *A papagáj meséi*, az itt bemutatott *Tükröződések*. Még egy kötet s talán egy antológia, mely haikukat tartalmaz. Emlékezem a Bartók Rádióban sok évvel ezelőtt elhangzott interjúra is. Alighanem Lipták Katalin beszélgetett benne Villányi G. Andrással.

Megszólalásom olvasói élménybeszámoló a *Tükröződések* című kötetéről. Amit mondok, az szabad és erősen alanyi (szubjektív).

A címről: *Tükröződések* (alcímek nélkül). Többszörösen továbbképzett szó. A szótó: tükör. A magyar nyelv értelmező szótára 14 jelentését sorolja föl, melyből a hatodik: „Valaminek mása;

lényegének, bizonyos vonásainak hű mutatója. Hetedik jelentésként: „Valaminek röviden megírt története, összefoglalása.”

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára szerint e szó legkorábbi írásos emléke 1215-ből való. Az első jelentése itt „példakép, szimbólum”, a harmadik: „példakép, mintakép”. A valószínűleg ótörök eredetű szó alapjelentése „kerek, valamilyen kerek tárgy”.

Mind az objektív egészhez, mind a részekhez, mind a részletekhez tartalmi és formai megközelítéshez nyúlok hozzá. Mégpedig részletezés, a részletekben való elmélyülés nélkül.

A könyv tartalmáról:

Először elméletileg, teoretikusan. Mi a tartalom? Az élet és a történelem száz és száz lehetőségéből kiemelkedik az egyetlen egy, és az szükségessé válik. Természete szerint asszertorikus vagy apodiktikus lehet.

Gyakorlatilag, praktikus. A *Tükröződések* című könyvben a buddhizmust érintve a Buddha-állapotnak, a megvilágosodás állapotának eléréséhez vezető költői út a 12. századi Szaigjó szerzetes és a 21. századi költő-műfordító nézőpontjából.

Az útról

Szoros értelemben szárazföldi közlekedés számára épített egyenletesen széles sáv. Átvitt értelemben az út az ember belső világa változásainak, magának az emberi életnek, az üdvtörténetnek és a történelemnek a jelképe. A *Biblia* képes nyelvében az út az ember élete, egész élvitele úgy, hogy benne az Isten az út célja. A buddhista tanításban a szenvedés, a szenvedély megszüntetésének szándéka, zarándoklata.

A filozófiában és a teológiában a gondolkodás mozgását jelképezi. Rajta az igazsághoz, a nyelvhez, a valósághoz, a léthez, az abszolútumhoz jutunk.

Sok nagy hatású irodalmi, szépirodalmi alkotás beszél az útról, az utazásról. Csak néhányat említek közülük cím vagy szerzőjük neve szerint: *Biblia*, Homérosz, Vergilius, Dante, Goethe, Madách, Voltaire, Bessenyei György, Szerb Antal, Karinthy Frigyes stb. Ezeket tanulmányozva kérdés

fogalmazódott meg bennem: lehet-e az út célja a Semmi?

Szaigjó és Villányi G. András költői útja is hasonló az eddig elmondottakhoz. Egyszerre valóságos vándorlás, ugyanakkor belső, szellemi, gondolati, lelki mozgás. Ebben az utóbbi milyenségében léthelyzetek és azoknak megfelelő lélekállapotok váltakozása. Elszakadás az anyagi, érzéki, indulati megnyilvánulásoktól: aszvenedélytől, aszvenedéstől, a félelemtől, a szorongásoktól. Egyben közeledés a Buddha-állapot, a megvilágosodás, a tisztaság, az emelkedettség állapota felé. Az út tárgyai, dolgai, tájai az élő természetből vett jelenségek és képek 12. és 21. századi tükröződéses költői együttesükben felejthetetlenül szépek!

A 75 vakában megtett út szakaszai

1. Elindulás a zarándoklatra. Elszakadás az addigi sikeres, fényes jövőjű, érzéki örömeket, gyönyöröket kínáló élettől. Kísérői: veszteségérzet, fájdalom, szorongás, magány, vissza-visszapillantás a múltba.

2. Zarándoklás.

a, A magány elfogadása meg-megtorpanásokkal. Társkeresés. Társ az árnyék és a fűkunyhó. A magasban hófödte hegycsúcs, a mélyben tenger-öböl. Az örökké fúvó szél viharossá erősödik, tépi, sodorja a faleveleket. A múltat emlékezetbe idéző finom alkatú lények pusztulnak: pillangó, liliomszirom, elenyésző zenei hang. Zuhog az eső. A kunyhó belsejét vízcseppek áztatják. Örökös sötétség és az ősz.

b, Tavasz és fény lép az előbbieik helyébe. Virágoznak a cseresznyefák. A virágszirmok hullása már szellemi-lelki gyönyörűség, a megvilágosodás közbülső állomása. A buddhizmus két fő tanítása jelenik meg benne:

- Barátság minden teremtménnyel.

- Együttérzés minden szenvedéssel.

Ám ez együtt jár a hullás, az elmúlás elégiumával.

c, Sokasodnak az öregedés természeti, lelki jelei. A két költő – Szaigjó és Villányi G. András – nyugalommal látja és fogadja a zarándokút végét. Felülkerekedik bennük a költő. Ez Szaigjó és

Villányi G. András kötetbeli megvilágosodása, nirvánája. Valami léten túli fuvallat készül – de csak készül – elfújni a zarándoklét világosságot árasztó lángját. Vajon a költészetét is?

Erre a kérdésre válaszol örökéletűségével a 75. vaka és minden tükröződése: „Zuhant korokban / egyedül a lant útja / hajlíthatatlan.”; „... Jóllehet a világ összes dolgai elszenvedik a változást, a Vers Útja az idők végezetéig változatlan.”; „... II. mégis: / örvényben folynak össze / mállott ércék és verssorok / minden érc és minden verssor / olthatatlan ragyogása // in aeternum amen”.

Mi a forma? Elméletileg a szükségszerűséggé vált lehetőség örökéletűvé, megváltoztathatatlaná tétele.

A megformáltságnak sok eszköze, eljárása van. A *Tükröződések* kapcsán ezek közül emlétek néhányat.

A kötet formaalkotó elve az ismétlés. Több változata van. Ugyanannak a szónak változatlan megismétléstől a felsoroláson, részletezésen, halmozáson, fokozáson át a tőismétlésig (figura etymologica), a mondatpárhuzamig és tovább. A kötetben mindegyikre van példa. Különösen a 21. századi szövegekben. Formaalkotó erejüket rendíthetetlen következetességüktől kapták.

A kötet bármelyik oldalát nézzük, ugyanazt látjuk. Szaigjó vakáit a lap tetején. Alatta Villányi G. Andrástól értelmező-kiegészítő prózát. Ezt követi a műfordító-költő szövegelőzményekre adott verses reflexiója. Az utóbbi kettőből az egyik el- elmaradhat.

Folytatva az ismétléses állandóságot, a vaka (tanka) versformát mutatom be. Magyar jelentése „japán dal”. Öt sorból áll, összesen 31 mora (a könnyebb érthetőség kedvéért szótagot mondom, már csak a magyar fordítás okán is) terjedelmű, a következő felbontásban: 5 7 5 7 7.

Ez a versforma, ez a sor- és szótagszám ismétlődik 75 vakán keresztül.

A keleti kultúrák a számokat istentől valónak, sőt lényegeknak és nem járulékoknak tudják. Titkos jelentésük, mágikus erejük van, kiemelten 1-től 7-ig minden számnak.

Az 5, a természetes számok ötödik egész száma, az ókorban a bolygók száma, a makrokozmosz és mikrokozmosz szimbóluma volt. Az öt érzék,

öt ujj és a négy végtag együtt a fejjel (ez utóbbit Leonardo da Vinci körben ábrázolta) az ember száma. Püthagorasznál és a püthagoreusoknál a lélek és a föld egységének tökéletes száma. A 2+3 összegeként az egység, a harmónia és az egyensúly kifejezője, aranymetszés-szám.

A hét, hetes a vallástörténetben a három mellett a legfontosabb szám. Az ókori keleti világban a kozmikus-csillagászati rend száma, szent szám. Alapvető tapasztalat volt a hold négy, egyenként hétnapos fázisa, majd a bolygók hetes száma.

Ebben a szigorúan kötött versformában három műfaj ad randevút egymásnak szakadatlanul. legalábbis a magyar fordításban! Nevezetesen a dal, az epigramma és a himnusz. Azaz az egyszerűség-egyneműség, a tömörség és az emelkedett ünnepélyesség.

Ez a műfaji hármasság ragyogtatja a prózát és a 21. századi költeményeket is.

A most elmondott kiegészítésekkel együtt tartom a kötet formaalkotó ismétlését szekvenciaszerűnek. A három szövegminőség együtt így válik szakrálissá (lásd Platón gondolatait a költői teológiáról).

Egy-két távlatadó mondat az ismétlődésről és a szekvenciákról.

Az ismétlés a történetfilozófiában az egykor történetek jelenvalóvá válását, a múlt jelenbe való áttörését jelenti. Antropológiai tartalma: az ember létéhez, mint ittléhez, hozzátartozik az időbeliség, így a múlt földözése, átélése. Ez lehetőség a személyiség formálódására, a folytonos újrakezdésre, a lét megtapasztalására, sőt a transzcendencia átélésére. A történelmiség vállalása a múltat, a jelent és a jövőt egységes folyamatnak látja.

A szekvencia megléte a kötet megszentelődését mozdítja elő. Lényege – éppúgy, mint a zenében – nem más, mint valamely motívum – este, éjszaka, reggel, ősz, tavasz, Hold, eső, hegy, hó, cseresznyevirág szirma, fűkunyó, szél, hulló falevél, víz, út stb. – többszöri megismétlése a szomszédos hangfokon. Vele együtt a szerkezeti részek kapcsolódási sorrendje.

A vakák esztétikai hatásáról szólva a szembenállásos ellentét felől kell közelítenem. A lírai beszélő beleegyezik egy léthelyzetbe, lélekállapotba. Azt elfogadja, magáévá teszi, azonosul vele. Ugyanakkor szembefordul ezzel a meggyőződéssel,

lázad ellene, fájjalja, hogy a kötelékében van. Ám nem szabadul meg tőle. A szembenállás feszültséget kelt. Ezzel energiát hoz létre a költeményben az út folytatásához. Következménye, hogy a beszélő ott marad az úton, folytatja a zarándoklást.

A feloldhatatlan szembenállás a kétlényegű akarom → ← nem akarom beszélőben az esztétikai hatás forrása. Példák erre: 50. vaka + Éji erdőn; 52. vaka + A film jelentése; 58. vaka + Semmittevés; 60. vaka + a próza + Liliom.

A szekvenciaszerű ismétlés, a feloldhatatlan szembenállásos ellentét nemcsak a kötet egészének, hanem a részeknek is formaalkotó elve. Ám az egyes vakáknak, a prózai megszólalásoknak és a 21. századi verseknek más szépséget teremtő eszközei is vannak.

A mondatokat vizsgálva gyakoriságával szembetűnik az áthajlás, az enjabement. Ebben a verssor vége, valamint a gondolat, a kép, a mondat vége nem esik egybe. A vakák esetében – rövidiek a sorok – ezt aligha kell megmagyarázni. Villányi G. András versei esetében azonban tudatos, feszültséget kelt és fokoz vele. Belehelyezkedik a „minden összefügg mindennel” filozófiába. Például az *Éji erdőn* befejező szakasza, a *Johann Sebastian* és a *Tanoncévek* című versben.

Gyakori az inverzió (szokatlan szórend) és a figyelem, valamint a zenei hatás erősítésére az alliteráció. Ez utóbbi a versbeszéd ősiségének a jellemzőjét is magában hordozza: „Váratlan világosság gyúlt: / árny vagyok én is / és könnyörtelen vonszolok / egy olvadó testet...”; „... egy az irgalmatlan tapadó / fénytelen folttal és / olvadó kéjjel, fájdalommal...” majd folytatódik a v-s alliteráció az *Éji erdőn* című versben, a szél retardált (késleltetett) zengésének képzetét keltve.

A vers kötött beszéd. A kötöttséget, a ritmust az egymással összemérhető egységek szabályos váltakozása adja. Mi változhat szabályosan? Szótag, szó, tagmondat, teljes mondat.

Villányi G. András verseléséről: új szabad vers; mondatsoros, szólamsoros változatban. Mértéksejtető jellegűek is vannak köztük: *Gioconda*, *Mozgásban*, *Az asztalkendő meséi*.

Ezek változó ritmusú táncok koreográfiájára emlékeztetnek.

A próza kötetlen beszéd. Villányi G. András prózája

– mint általában a széppróza – költői próza. A vers költőisége és a hétköznapi beszéd költőisége között áll.

A mondatokon belül stílushatást keltő, költőiséget meghatározó nyelvi eszköz a névszók és igealakok fajtája és aránya. A névszók nagy többségükkel uralják a szövegeket. Statikussá teszik az ábrázolást. A léthelyzetek, a lélekállapotok megjelenítése, megláttatása ezt kínálja. A igealakok közül a melléknévi, határozói igenév túlsúlya a léthelyzetek és lelkiállapotok kifejlődésének és formálódásának menetére, útjára világít rá. Erősítik a megállapodottságot, a korábbi mozgások végeredményét; módot, állapotot jelenítenek meg tulajdonság- és körülményként.

A mondatfajták közül a kijelentő és kérdő mondatok a gyakoriak. A felkiáltó, felszólító, óhajtó mondatok ritkák. Az útnak, az utazás menetének és céljának – a megvilágosodás állapotának – eléréséhez erre van szükség leginkább.

A szószerkezetek közül a *Tükröződések* legszebb villanásai a trópusok (fordulatok). Valamennyi fajtájára – ikon, index, stb. – sok példa van a kötetben. Kevesebb – korábbi szóhasználattal – a metafora és a megszemélyesítés, több a szinesztézia és a szinekdoché. A metaforikus szóképek nem egy, hanem különböző mezőösszefüggésekből választják jeleiket. A jelek egymástól való vagy jelentésbeli távolsága miatt eredetiek, hatásosak. A megszemélyesítés – megelevenítés, átlelkesítés – élet- és emberközelbe hoz mindent. Barátságossá teszi a legzordabb tárgyakat vagy természeti jelenséget. Ezek a szóképek (trópusok) személyes és közösségi mitológia megmutatására is képesek. Ezért nevezik őket a költői lélekvándorlás képeinek.

A *Tükröződésekben* gyakori ikon a szinesztézia. Görög eredetű szó, szün=együtt; aistheis=érzet, érzéklet, tehát együttérzés, érzet-együttes jelentésű. A szinesztézia két vagy több különböző érzékterületről vett fogalmat megnevező jel (szó) kapcsolata. érzékterületek: látás, hallás, tapintás, hőérzékelés, ízlelés, szaglás kapcsolódhat szóképpé 30 kombinációtípust eredményezve. Az oxymoron is idetartozhat (zúgó csönd). Néhány példa a kötetből: zörgő rét; fájdtító szépség; dermedő éj; elizzó álmom. A kötetben a trópus világmagyarázó kifutású. A „minden összefügg mindennel”

buddhista elgondolás gyakori esztétikumot létesítő képe. A szinekdoché (szintén görög eredetű, együtttérés, ráértés értelmű) index, régiesen érintkezésen, névcserén alapuló kép. Az érintkezés lehet: időbeli, térbeli, anyagi, ok-okozati, rész-egész, határozott-határozatlan, egyes-többes; nem-faj cseréje. A kötetben gyakori a pars pro toto (rész az egész helyett) típusú szinekdoché.

A darabokra szétesett, széteső élet teljessé tételének kísérlete van benne a jelentésben, ám mindig több-kevesebb torzítással. Hiszen a rész a részlet áll az egész helyébe az egész illúzióját keltve. Néhány többször ismétlődő példa: a teljes ember, a személyiség helyett: könny, fül, szem, szív; az irodalmi mű helyett: dallam, hang, szó; az egész fa helyett: ág, levél; a tavaszi virágzás helyett: szírom. Gyakoriságuk miatt két kötőszót említek részletezésük nélkül: bár, ha. Az életben, valamint a szövegben távlatlatteremtő képességük van, megengedést és feltétlenséget vezetnek be sajátos jelentéstartalomként. Mintha a konkrét jelentés árnyékát vetnék a szöveg egészére.

A szubjektív egész

A könyv értékeit előszámláló, befejező részben néhány pontban összegzem az olvasó élményét, a költő-műfordító vélt üzenetét és az irodalmi mű szubjektumra tett hatását.

a, Én, a megszólított – megszólító – olvasó embert szabadnak csak a költészet – tágabban a művészetek – országában éreztem és érzem magamat.

b, A kötet üzenete szerint új embert – animal rationale novum – kell alkotni önmagunkban az ősi – föld, víz, levegő, tűz – elemekből. megmutatva az elemek arányait és az irányait ember és emberiség viszonylatában.

c, A feltételezett új ember számára a földkerekség globalizációja elégtelen. A terjedelme szükségszerű és jó. A tartalma viszont hiányos, több esetben silány. A jelenben élő ember ugyanis már az élet kozmikus univerzális kiterjedését kívánja. Ehhez új, belső világra – mundus novus – van szükség, benne minden ősi elem megvan, ám dominanciájuk különbözik a mostaniétól.

d, A kötet alighanem legfontosabb kijelentése: individuális, sőt perszonális pszichológiára és pedagógiára van szüksége mindenkinek, ha a megvilágosodáshoz vivő zarándokútját elindulástól a céljig jól akarja végigjárni. Hozzájárulva a földet körülvevő nooszféra gyarapításához és tisztántartásához.

(Élőszóban elhangzott 2012. február 11-én Nagykanizsán a Kiskastélyban, Villányi G. András költői estjén.)